

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

Л. В. МАТВІЄНКО

ГЛОСАРІЙ СОЦІОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Методичні вказівки
для студентів денної та заочної форм навчання

Рекомендовано Методичною радою НУК

2026

УДК 030:316(076)
М33

Укладач Людмила Матвієнко, канд. іст. наук, доцентка

Рецензенти: Ірина Ворчакова, канд. політ. наук, доцентка;
Оксана Патлайчук, канд. філос. наук, доцентка

Рекомендовано Методичною радою НУК

Матвієнко Л. В.

М33 Глосарій соціологічних термінів : методичні вказівки для студентів денної та заочної форм навчання / Л. В. Матвієнко. – Миколаїв : НУК, 2026. – 58 с.

У процесі укладання глосарію були систематизовані та визначені ключові соціологічні терміни, які є основою для вивчення соціальних процесів і структур.

Підготовлений матеріал дозволяє узагальнити лекційний і теоретичний матеріал, полегшує засвоєння навчального курсу, сприяє підготовці до іспитів та наукових досліджень. Робота з глосарієм допомагає студентам системно опанувати термінологію з соціології та застосовувати її у практичному аналізі соціальних явищ.

Призначено для студентів вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації денної та заочної форм навчання.

УДК 030:316(076)

© Л. В. Матвієнко, 2026

© Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, 2026

ЗМІСТ

Тема 1: СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА.....	4
Тема 2: СУСПІЛЬСТВО: СУТНІСТЬ, ТИПИ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ.....	9
Тема 3: СТАНОВЛЕННЯ РОДИНИ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ. РОДИНА ЯК МАЛА СОЦІАЛЬНА ГРУПА.....	16
Тема 4: ВПЛИВ РОДИНИ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	19
Тема 5: РОЗЛУЧЕННЯ ЯК ЧИННИК ІСНУВАННЯ РОДИНИ.....	25
Тема 6: СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ТА СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА.....	28
Тема 7: СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ.....	32
Тема 8: ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	35
Тема 9: МОЛОДЬ У СОЦІАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ СУСПІЛЬСТВА, ЇЇ МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ.....	39
Тема 10: СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ МОЛОДІ. СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	43
КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ.....	46
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	55

ТЕМА 1: СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА

№	Термін	Визначення
1.	Альтруїзм –	безкорислива турбота про добробут інших, що передбачає готовність жертвувати власними інтересами заради інших людей або суспільства в цілому. Альтруїстична поведінка може проявлятися в допомозі, підтримці, співчутті та самопожертві без очікування вигоди чи винагороди.
2.	Аномія –	стан суспільства, який характеризується відсутністю норм та правил, регуляції поведінки індивідів, наявністю ціннісно-нормативного вакууму; коли старі норми вже не спрацьовують, а нові ще не народилися.
3.	Афективна соціальна дія –	дія, яка здійснюється лише з метою вираження емоцій, не враховуючи можливі наслідки.
4.	Військове суспільство –	тип суспільної організації, в якій головну роль відіграють військові структури, а держава та соціальні інститути орієнтовані на підтримку воєнної дисципліни, централізованого управління та примусу.
5.	Гуманізм –	філософський напрям, який стверджує цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя і розвиток, а також підкреслює значення розуму і науки для прогресу суспільства.

№	Термін	Визначення
6.	Еволюція –	процес історичного розвитку живих організмів, який полягає в поступовій зміні їхніх ознак під впливом природного відбору та інших факторів.
7.	Економічна соціологія –	це одна з провідних галузей соціології, предметом дослідження якої є сукупність соціальних механізмів функціонування та розвитку економіки.
8.	Емпіричні знання –	це знання та досвід, отриманий завдяки спостереженням та експериментам, а не завдяки філософським припущенням та роздумам.
9.	Етика –	філософська наука, яка вивчає мораль, її норми і принципи, а також проблеми добра і зла, справедливості та відповідальності.
10.	Ідеальний тип –	це такий тип, який вважається еталоном. Вебер розглядав ідеальний тип як засіб історичного пізнання.
11.	Індустріальне суспільство –	це єдине суспільство, яке є перехідним між аграрним та постіндустріальним, саме існування якого засноване на тривкому і безперервному зростанні, на безупинному й очікуваному вдосконаленні.
12.	Капіталізм –	це економічна система, яка включає приватну власність на засоби виробництва, створення товарів для отримання прибутку, конкурентні ринки і т. д.
13.	Категоріальний апарат –	це суспільно-економічна формація, спосіб виробництва, виробничі відносини, продуктивні сили, економічний базис, надбудова, класова боротьба і соціальна революція.

№	Термін	Визначення
14.	Легітимний тип панування –	це панування, яке існує завдяки встановленим правилам і нормам. Найчастішим його типом є бюрократичне панування.
15.	Метафізика –	галузь філософії, пов'язана з визначенням того, що є реальним.
16.	Об'єкт соціології –	суспільство як цілісна система, що включає в себе різні соціальні групи, інститути, організації та їх взаємодію.
17.	Органіцизм –	це методологічна стратегія пізнання, яка уподібнює суспільство до природного організму.
18.	Позитивізм –	філософська течія, представники якої єдиним джерелом вважали емпіричні наукові дослідження, а не філософське пізнання.
19.	Політична соціологія –	це наука, яка досліджує відносини між соціальними та політичними процесами та явищами. Вебер підкреслював, що влада є одним з вічних і необхідних компонентів людського буття, існує в будь-якій організованій діяльності людей.
20.	Предмет соціології –	соціальні відносини, соціальні процеси, соціальна структура, соціальна поведінка, соціальні інститути та їх функції.
21.	Рціонально-бюрократичний тип управління –	це організоване панування за допомогою знання, і в цьому полягає його специфічно рціональний характер.
22.	Розуміюча соціологія –	це вчення про суспільство, яке основну увагу приділяє значенням, які люди пов'язують зі своїм соціальним світом. Розуміюча соціологія прагне показати, що реальність створюється самими людьми в їхньому повсякденному житті.

№	Термін	Визначення
23.	Солідарність –	це єдність групи людей, яка породжує єдність їхніх інтересів, цілей, стандартів і взаєморозуміння або ґрунтується на них.
24.	Солідарність механічна (примусова) –	це поняття, яке стосується зв'язку, згуртованості та інтеграції, народженої від однорідності, або подібної роботи, освіти, релігійності та способу життя. Притаманна доіндустріальному суспільству, колективна власність.
25.	Солідарність органічна –	це поняття, яке народжується із взаємозалежності індивідів у більш розвинутих суспільствах, особливо професійної залежності. Притаманна індустріальному вільному суспільству.
26.	Соціалізм –	це економічна система, в якій засоби виробництва знаходяться в соціальній власності і використовуються для задоволення потреб людини, а не для створення прибутку.
27.	Соціальна взаємодія –	це система взаємозумовлених соціальних дій, за яких дії одного суб'єкта (індивіда, групи, спільноти) одночасно є причиною і наслідком відповідних дій інших.
28.	Соціальна динаміка –	це процес циклічної зміни і розвитку соціальних і культурних систем, перехід з одного стану в інший під впливом зміни панівної системи цінностей.
29.	Соціальна статика –	це розгляд соціальної структури суспільства, тобто того, як взаємопов'язані інститути, що утворюють суспільство.
30.	Соціальні матеріальні факти –	це демографічні, екологічні і технологічні характеристики суспільства, щільність населення, інтенсивність соціальних зв'язків, рівень народжуваності та смертності, структурні елементи суспільства тощо.

№	Термін	Визначення
31.	Соціальні нематеріальні факти –	це колективні уявлення, що складають суть моралі, релігії, права.
32.	Соціологія –	це наука про суспільство, про становлення, розвиток та функціонування соціальних спільнот, процесів та відносин, а також про шляхи, форми та методи їх реалізації.
33.	Суспільство –	це об'єднання людей, яке має певні географічні кордони, спільну законодавчу систему і певну національну (соціальну, культурну) ідентичність.
34.	Теологія –	це вчення про Бога. Theos – Бог, logos – вчення.
35.	Традиційна соціальна дія –	це дія, заснована на звичці, у зв'язку з чим вона має майже автоматичний характер; дія, що майже не вимагає осмисленого цілепокладання.
36.	Урбанізація –	це процес зростання міст і концентрації населення в них, що супроводжується змінами.
37.	Харизматичний тип панування –	це панування в силу відданості особі володаря та його харизмі, насамперед внаслідок її магічних здатностей, героїзму, сили духу та слова.
38.	Ціле-ціннісно-раціональна соціальна дія –	це дія, мету якої діючий суб'єкт сприймає як безумовну цінність, як щось самодостатнє.

ТЕМА 2: СУСПІЛЬСТВО: СУТНІСТЬ, ТИПИ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

№	Термін	Визначення
1.	Автономність –	це здатність індивіда, групи або організації діяти незалежно, самостійно приймати рішення та здійснювати діяльність без зовнішнього втручання.
2.	Авторитаризм –	це політичний режим, що характеризується концентрацією влади в руках однієї особи або групи, обмеженням громадянських свобод та відсутністю реальної політичної конкуренції.
3.	Аграрне суспільство –	це суспільство, основою економіки якого є сільське господарство, а соціальні відносини визначаються землеволодінням і традиційним способом життя.
4.	Біосфера –	це сукупність усіх живих організмів та середовища їх існування на Землі.
5.	Божественна теорія –	концепція, що пояснює виникнення суспільства створенням людини Богом та встановленням моральних законів.
6.	Вестернізація –	це процес запозичення західних культурних, політичних та економічних норм іншими країнами і регіонами.
7.	Гуманізм –	це система поглядів, що визнає людину найвищою цінністю, ставить у центр повагу до її прав і свобод.

№	Термін	Визначення
8.	Демілітаризація –	це процес скорочення або повного усунення військових структур, озброєнь та воєнної інфраструктури в певній зоні або країні.
9.	Демократія –	це форма правління, за якої влада належить народу, що здійснює її безпосередньо або через виборні органи.
10.	Демократичне суспільство –	суспільство з демократичним політичним режимом, що характеризується вільними та чесними виборами, громадянськими свободами та верховенством права.
11.	Децентралізація –	це передача повноважень і ресурсів від центральної влади місцевим органам управління.
12.	Добробут –	це рівень життя та соціально-економічного забезпечення населення, що включає матеріальні й нематеріальні цінності.
13.	Доіндустріальне суспільство –	суспільство до індустріалізації, що характеризується аграрною економікою та обмеженими технологіями.
14.	Дописемні суспільства –	суспільства, що існували до винайдення писемності. В контексті типологізації суспільств, це один з типів, що виділяється за ознакою наявності чи відсутності писемності.
15.	Допромислові суспільства (традиційні) –	тип суспільства, що існував до появи промислового виробництва.
16.	Експансивність –	це прагнення до розширення впливу, територій або сфер діяльності.
17.	Закон виживання –	принцип, що описує природний відбір та боротьбу за існування, де виживають найбільш пристосовані. У семантичній теорії суспільства закон виживання спонукає людей до об'єднання.

№	Термін	Визначення
18.	Індустріальне суспільство –	суспільство, рушійною силою якого є використання технологій для масового виробництва, що забезпечує велике населення з високою здатністю до поділу праці.
19.	Іносфера –	це поняття, що використовується для позначення сфери міжкультурних контактів та обміну.
20.	Інструментальна концепція –	теорія, що розглядає знаряддя праці як ключовий фактор у розвитку суспільства, що призвів до поділу праці та соціальної організації.
21.	Інформаційний плюралізм –	різноманітність інформаційних джерел та думок.
22.	Інформаційне суспільство –	це суспільство, в якому основним ресурсом є інформація та знання, а ключову роль відіграють інформаційні технології.
23.	Класифікація суспільств –	процес розподілу суспільств на групи або категорії на основі спільних ознак. Типологізація суспільства є формою класифікації.
24.	Класова структура –	система соціальних класів у суспільстві.
25.	Колективний організм –	це соціальна група або спільнота, що функціонує як єдине ціле завдяки взаємодії її членів.
26.	Концепція походження суспільства –	підхід до вивчення шляхів та причин виникнення соціальної організації та структури людських взаємин.
27.	Космічна теорія –	гіпотеза про створення людства інопланетними цивілізаціями, які маніпулюють людством.

№	Термін	Визначення
28.	Марксизм –	це соціально-економічна теорія, заснована Карлом Марксом, що аналізує суспільство через призму класової боротьби та економічних відносин.
29.	Модернізація –	це система науково-методичних засобів дослідження особливостей і напрямків соціальних змін; механізм забезпечення здатності соціальних систем до вдосконалення.
30.	Монополія –	це домінування одного виробника або компанії на ринку, що обмежує конкуренцію.
31.	Мусульманські суспільства –	суспільства, де іслам є домінуючою релігією.
32.	Надлишковий продукт –	це частина вироблених благ, що перевищує потреби виробників і може використовуватися для обміну або накопичення.
33.	Організований капіталізм –	це економічна система, в якій велика роль відводиться державному регулюванню, корпораціям та фінансовим інституціям.
34.	Первісно-общинна формація –	перша суспільно-економічна формація в марксистській теорії, що характеризується общинною власністю та простими технологіями.
35.	Плюралізм –	це концепція, що визнає багатоманітність і рівноправність різних точок зору, соціальних груп та ідеологій.
36.	Постіндустріальне суспільство –	це стадія суспільного розвитку, що приходить на зміну державно-монополістичному капіталізму, індустріальному суспільству.

№	Термін	Визначення
37.	Промислове виробництво –	це процес масового виготовлення товарів за допомогою механізованих та автоматизованих засобів.
38.	Промислове суспільство –	це суспільство, в якому основу економіки становить промислове виробництво, технології та урбанізація.
39.	Психосфера –	це сфера психічних та духовних процесів у суспільстві, що впливає на культуру та соціальну поведінку.
40.	Садівниче суспільство –	це суспільство, основою економіки якого є вирощування культурних рослин і садівництва.
41.	Сексуальна концепція походження суспільства –	теорія, що пов’язує виникнення суспільства з необхідністю регулювання народжуваності та сексуальних відносин, що призвело до появи сім’ї та соціальних норм.
42.	Секуляризація –	це процес відокремлення релігії від держави та суспільного життя, зменшення її впливу на громадські справи.
43.	Семантична концепція походження суспільства –	підхід, що базується на значенні та інтерпретації символів та знаків. Семантична теорія суспільства в тексті будується на визнанні «слабкості людини як біологічної істоти».
44.	Соціальна диференціація –	це процес поділу суспільства на різні соціальні групи за статусом, доходами, професією тощо.
45.	Соціальна система –	це цілісне утворення, основним елементом якого є люди, їх зв’язки, взаємодії та взаємовідносини, соціальні інститути та організації, соціальні групи та спільноти, норми і цінності.

№	Термін	Визначення
46.	Соціальна структура суспільства –	внутрішня будова суспільства, система зв'язків між його елементами. В аграрних та промислових суспільствах основою соціальної структури перестають бути родинні зв'язки.
47.	Соціальні проблеми –	проблеми, що стосуються життя та відносин у суспільстві.
48.	Соціальні системи –	(механізм забезпечення здатності соціальних систем до вдосконалення) – організовані спільноти людей.
49.	Соціокультурна ідентичність –	усвідомлення членами суспільства своєї приналежності до певної соціальної групи, що базується на спільних культурних цінностях та нормах.
50.	Соціолог –	науковець, який вивчає суспільство, соціальну поведінку людини, закономірності соціальних відносин, соціальну взаємодію та культуру.
51.	Соціосфера –	це сукупність усіх соціальних процесів, явищ і структур, що існують у суспільстві.
52.	Суспільний порядок –	це стан організованості та стабільності в суспільстві, що забезпечується дотриманням законів і норм.
53.	Суспільний розвиток –	процес соціальних змін та прогресу в суспільстві.
54.	Суспільство –	це сукупність усіх засобів взаємодії та форм об'єднання людей, що склалися історично, мають спільну територію, загальні культурні цінності та соціальні норми, характеризуються соціокультурною ідентичністю її членів.
55.	Сфера влади –	це сукупність інститутів та механізмів, через які здійснюється управління суспільством.

№	Термін	Визначення
56.	Теорія виникнення суспільства –	наукове пояснення причин та процесів, що призвели до формування людського суспільства як організованої системи.
57.	Теорія модернізації –	(або теорія вестернізації) – теорія, що розглядає процес переходу суспільств від традиційного до сучасного стану.
58.	Техносфера –	це частина навколишнього середовища, змінена або створена людиною за допомогою технологій.
59.	Типові риси –	характерні, спільні ознаки, що властиві певному типу об'єктів або явищ. Типологізація суспільства базується на визначенні типових рис.
60.	Типологізація суспільства –	це класифікація суспільств на основі визначення найважливіших і найсуттєвіших ознак, типових рис, які відрізняють одні суспільства від інших.
61.	Тоталітаризм –	політичний режим, що характеризується повним контролем держави над усіма сферами суспільного життя.
62.	Традиції –	звичаї, цінності, вірування та практики, що передаються з покоління в покоління.
63.	Традиційне виробництво –	це економічна система, заснована на ручній праці, ремеслах та сільському господарстві.
64.	Феодалізм –	це суспільно-економічна система, заснована на земельній власності феодалів, залежності селян і васальних відносинах.
65.	Християнські суспільства –	суспільства, де християнство є домінуючою релігією.

ТЕМА 3: СТАНОВЛЕННЯ РОДИНИ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ. РОДИНА ЯК МАЛА СОЦІАЛЬНА ГРУПА

№	Термін	Визначення
1.	Бігамія –	це двошлюбність (кожен може одружитися одночасно з двома особами іншої статі).
2.	Гостьовий шлюб –	це шлюб, при якому подружжя живе окремо, відвідуючи одне одного декілька разів на тиждень (місяць).
3.	Громадянський шлюб –	це спільне проживання чоловіка та жінки, між якими склалися відносини, що притаманні подружжю, без реєстрації.
4.	Еквалітарність –	в обох партнерів у парі або подружжі рівні права.
5.	Екзогамія –	це шлюби між різними соціальними групами.
6.	Ендогамний шлюб –	це шлюби всередині однієї соціальної групи.
7.	Конкубінат –	це відносини одруженого чоловіка із незаміжною жінкою, яка має від нього дитину.
8.	Левірат –	це шлюб, коли вдова обирає партнера серед братів свого чоловіка.
9.	Моногамія –	це форма сексуального та емоційного зв'язку, де одна особа зберігає вірність лише одному партнеру.

№	Термін	Визначення
10.	Неолокальний шлюб –	це шлюб, при якому молоде подружжя живе окремо від своїх батьків.
11.	Нуклеарна сім'я –	це сім'я, що складається з однієї сімейної пари з дітьми або без дітей.
12.	Поліандрія –	це рідкісна форма полігамії, за якої жінка перебуває в декількох шлюбних союзах із різними чоловіками одночасно.
13.	Полігамія –	це санкціонована суспільством можливість чоловіка або жінки мати декілька шлюбних партнерів одночасно. Інакше кажучи, полігамія – багатошлюбність. Може виступати у формі полігінії (коли чоловік має кілька жінок) чи поліандрії (коли жінка має кілька чоловіків).
14.	Полігінія –	це шлюб між одним чоловіком і кількома жінками.
15.	Проміскуїтет –	це нічим не обмежені статеві відносини з багатьма партнерами.
16.	Родина –	це соціальна група, яка складається з чоловіка та жінки, які зазвичай перебувають у шлюбі, їхніх дітей та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного побуту, морально-психологічного укладу, взаємною відповідальністю за виховання дітей.
17.	Розширена сім'я –	сім'я, що включає кілька поколінь родичів, які живуть разом.
18.	Свінгерство –	це шлюбне утворення, що передбачає обмін дружинами та чоловіками.

№	Термін	Визначення
19.	Сім'я –	це суспільний інститут і водночас мала соціальна група, що має історично-означену організацію члени якої пов'язані шлюбними або сімейними відносинами, взаємною моральною відповідальністю, соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення.
20.	Сорорат –	це шлюб, коли вдівець вдруге одружується на молодшій сестрі покійної дружини.
21.	Структура сім'ї –	це сукупність відносин між її членами, включаючи крім родинних також духовні, моральні відносини, у тому числі, відносини влади, авторитету та інші.
22.	Умови життя сім'ї –	це традиційний спосіб формування сім'ї та суспільного контролю за нею, один із шляхів, засобів самозбереження і розвитку суспільства.
23.	Усиновлювач –	це особа, яка за рішенням суду приймає у свою сім'ю дитину на правах доньки чи сина.
24.	Фіктивний шлюб –	шлюб, укладений без наміру створити сім'ю.
25.	Цивільний шлюб –	це шлюб, оформлений в органах державної влади без участі церкви.
26.	Шлюб –	це сімейний союз між чоловіком та жінкою, що породжує їх права та обов'язки один до одного, до дітей та рідних. Через шлюб суспільство впорядковує та санкціонує їх статеве життя, встановлює подружні батьківські права та обов'язки. Це традиційний спосіб формування сім'ї та суспільного контролю за нею, один із шляхів, засобів самозбереження і розвитку суспільства.

ТЕМА 4: ВПЛИВ РОДИНИ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

№	Термін	Визначення
1.	Адаптація –	пасивне пристосування людини до соціального середовища.
2.	Агенти соціалізації –	люди, які відповідають за засвоєння культурних норм та соціальних ролей (вихователі, вчителі, батьки).
3.	Атитюд –	соціальні настанови.
4.	Виховання –	процес формування особистості дитини, що включає передачу знань, цінностей, норм і навичок.
5.	Девіантна поведінка –	поведінка, яка порушує соціальні норми.
6.	Десоціалізація –	втрата індивідом з яких-небудь причин соціального досвіду, що відбивається на його життєдіяльності та можливості самореалізації в соціальному середовищі.
7.	Ідентифікація –	самоототожнення індивіда з роллю, виконання якої в нього викликає великі труднощі.
8.	Ізоляція –	шлях вирішення внутрішнього конфлікту особистості, коли негативні емоції блокуються, зв'язок між джерелом конфлікту та викликаними ним емоціями не усвідомлюється.
9.	Індивід –	у значенні «конкретна людина».

№	Термін	Визначення
10.	Індивідуальність –	означає те особливе і специфічне, що відрізняє одну людину з-поміж інших.
11.	Інститути соціалізації –	організації, які впливають на процес соціалізації та його організацію (дитячі садки, школи, гуртки).
12.	Інтерес –	це направленість дій індивіда, в залежності від можливості задоволення тієї чи іншої потреби.
13.	Інтеріоризація –	активна взаємодія індивіда з середовищем, в якому людина робить свідомий вибір.
14.	Креативність –	рівень творчої обдарованості, здатності до творчості, що становить відносно стійку характеристику особистості; це здатність творити, створювати, привносити щось нове в цей світ.
15.	Людина –	вживається як родове поняття, що вказує на приналежність до людського роду.
16.	Мораль –	система поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють поведінку людей; одна з форм суспільної свідомості.
17.	Мотивація –	процес актуалізації будь-якого мотиву та його функціонування.
18.	Мотив –	внутрішні спонуки до дії, що являє собою відображення у свідомості людей, її об'єктивних потреб та інтересів.
19.	Настанова –	форма перетворення діяльності в реальні, конкретні дії по відношенню до соціально значимих об'єктів.
20.	Особистісний статус –	це місце індивіда у малій соціальній групі.

№	Термін	Визначення
21.	Особистість –	цілісна сукупність соціальних властивостей людини, що формуються та видозмінюються протягом усього життя людини, у результаті складної взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників її розвитку та активної взаємодії з соціальним середовищем.
22.	Первинна соціалізація –	перший етап соціалізації, який відбувається в дитинстві та юності, в основному в сім'ї.
23.	Потреба –	рушійне джерело активності людини, спрямованої на її задоволення, яке супроводжується суб'єктивним потягом до відчуття приємності або навпаки відсторонення від відчуття неприємності, болю; це внутрішній психологічний стан людини, відчуття нестачі чогось.
24.	Проекція –	шлях вирішення внутрішнього конфлікту особистості, коли відбувається приписування іншим учасникам рольової взаємодії власних бажань.
25.	Рационалізація –	шлях вирішення внутрішнього конфлікту особистості, коли виконуючи роль, яка не відповідає орієнтаціям людини, індивід переконує себе і всіх інших, що виконує її за власним бажанням.
26.	Реактивне утворення –	шлях вирішення внутрішнього конфлікту особистості, коли індивід забезпечує зміну прагнення виконувати недоступну роль на доступну. Наприклад, відсутність батьківської любові замінюється постійною опікою, подарунками.

№	Термін	Визначення
27.	Ресоціалізація –	це повторна соціалізація, яка відбувається протягом усього життя індивіда.
28.	Родина –	соціальна група, що складається з людей, пов'язаних шлюбними або кровними зв'язками, які живуть разом і мають спільне господарство.
29.	Рольовий конфлікт –	несумісність рольових обов'язків особистості.
30.	Сімейний клімат –	емоційна атмосфера в сім'ї, яка може бути позитивною або негативною.
31.	Сімейні ролі –	набір очікувань щодо поведінки членів сім'ї, таких як ролі батьків, дітей, бабусь і дідусів тощо.
32.	Сімейні цінності –	переконання та принципи, які є важливими для членів сім'ї та впливають на їхню поведінку.
33.	Соціалізація –	це процес, в якому відбувається засвоєння індивідом культурних норм та соціальних ролей.
34.	Соціальна адаптація –	процес активного пристосування індивіда або групи до нових соціальних умов, норм, цінностей та вимог середовища.
35.	Соціальна інтеграція –	процес включення індивідів або груп у суспільство як повноправних членів, що передбачає встановлення взаємозв'язків між ними.
36.	Соціальні настанови –	загальні орієнтації особистості, які відображають її можливості діяти відповідно до об'єкта дії.
37.	Соціальні норми –	правила та очікування, які регулюють поведінку людей у суспільстві.

№	Термін	Визначення
38.	Соціальна поведінка –	усвідомлені, цілеспрямовані дії, засновані на врахуванні потреб, інтересів і дій інших людей, існуючих соціальних норм.
39.	Соціальна роль –	це певні способи поведінки індивіда або групи, що відповідають прийнятим у суспільстві нормам та здійснюється відповідно до соціального статусу індивіда або групи.
40.	Соціальний статус –	це становище індивіда або групи в соціальному просторі стосовно інших індивідів та груп, яке визначається за соціально-значущими, для даної суспільної системи, критеріями. Місце людини у суспільстві, яке вона посідає як представник великої соціальної групи.
41.	Соціальний тип –	деперсоніфікована, уявна особистість, як відображення сукупності повторювальних якостей індивідів, що належать до певної соціальної спільноти.
42.	Соціологія особистості –	це галузь соціології, яка вивчає особистість як об'єкт і суб'єкт соціальних відносин крізь призму суспільно-історичного прогресу ціннісних суспільних систем взаємозв'язків особи і соціальних спільнот.
43.	Соціальні цінності –	переконання та принципи, які є важливими для людей у суспільстві.
44.	Спрямованість особистості –	це особливе ставлення людини до дійсності і самої себе, яка має вираз у цінностях, потребах, мотивах, установках, прагненнях, переконаннях, ідеалах. Вона виявляється у соціальній поведінці особистості.

№	Термін	Визначення
45.	Цінності особистості –	це відносно стійке та соціально обумовлене ставлення особистості до об’єктів духовного та матеріального світу, уявлення людини про найбільш значущі, важливі цілі життя та діяльності, а також засоби її досягнень.
46.	Ціннісні орієнтації –	особистісні орієнтації стосовно цінностей тих чи інших соціальних спільнот чи груп. Вони регулюють загальну спрямованість діяльності людини. Ціннісні орієнтації діють як певні соціальні настанови.

ТЕМА 5: РОЗЛУЧЕННЯ ЯК ЧИННИК ІСНУВАННЯ РОДИНИ

№	Термін	Визначення
1.	Аліменти –	матеріальна підтримка одного з подружжя або дітей після розлучення.
2.	Алкоголізм –	хронічне зловживання алкоголем, що руйнує сім'ю.
3.	Вимушений шлюб –	це шлюб, укладений під тиском зовнішніх обставин або без добровільної згоди одного чи обох подружжя (дошлюбна вагітність, примус родини, матеріальний розрахунок, тиск традицій, імміграційні та юридичні причини).
4.	Визнання шлюбу недійсним –	встановлення відсутності законної сили шлюбу.
5.	Геронтологічне припинення існування родини –	припинення сім'ї у зв'язку зі смертю одного з подружжя в похилому віці.
6.	Дошлюбна вагітність –	вагітність, що настала до офіційного укладення шлюбу.
7.	Крах традиційного розподілу обов'язків –	це руйнування усталених у суспільстві уявлень про «чоловічі» та «жіночі» ролі в сім'ї (зміна ролей, конфлікти у подружжі, відмова від традиційних сімейних моделей).

№	Термін	Визначення
8.	Матеріальний благоустрій –	рівень забезпеченості сім'ї.
9.	Матеріальний розрахунок –	вступ у шлюб із фінансових мотивів.
10.	Моральний стан дітей –	психологічний та емоційний стан дітей після розлучення батьків.
11.	Недійсний шлюб –	шлюб, що від початку не мав законної сили.
12.	Неповні сім'ї –	сім'ї, в яких дитина виховується одним із батьків.
13.	Низька народжуваність –	зменшення кількості народжень у суспільстві.
14.	Опіка –	встановлена законом відповідальність за догляд та виховання дитини.
15.	Патріархальна етика –	традиційна система сімейних цінностей, що надає чоловікові головну роль у сім'ї.
16.	Поділ майна –	розподіл спільно нажитого майна між колишнім подружжям.
17.	Подружнє життя –	період спільного проживання подружжя.
18.	Подружня невірність –	зрада одного з подружжя.
19.	Розірвання шлюбу –	юридична процедура припинення шлюбу.
20.	Розлучення –	процес розірвання подружнього зв'язку між чоловіком і жінкою.
21.	Самотність –	соціально-психологічне явище, емоційний стан, пов'язаний з відсутністю близьких, позитивних емоційних зв'язків з людьми та зі страхом їх втрати.
22.	Сексуальна несумісність –	невідповідність подружжя у сексуальних потребах.

№	Термін	Визначення
23.	Соціальні наслідки розлучень –	вплив розлучень на суспільство.
24.	Соціально-біологічні фактори –	обставини, пов'язані зі здоров'ям і фізіологічними особливостями подружжя.
25.	Соціально-економічні фактори –	обставини, пов'язані з матеріальним становищем сім'ї.
26.	Соціально-психологічні фактори –	причини, пов'язані з особистісними особливостями та взаємовідносинами подружжя.
27.	Традиційний розподіл обов'язків у сім'ї –	усталені ролі чоловіка та дружини в сім'ї.
28.	Трудова активність –	рівень залученості населення до трудової діяльності.

ТЕМА 6: СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ТА СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА

№	Термін	Визначення
1.	АУТ-групи –	група, яка є чужою.
2.	Вертикальна мобільність –	перехід індивіда з однієї групи до іншої зі зміною соціального статусу.
3.	Горизонтальна мобільність –	перехід індивіда з однієї соціальної групи до іншої без зміни соціального статусу.
4.	Депривація –	відчуття нестачі чогось важливого або необхідного порівняно з іншими.
5.	Інтрагенераційна мобільність –	це висхідна та низхідна мобільність окремої людини протягом її життя.
6.	Інтеграційна мобільність –	це рух індивіда по соціальній шкалі між різними поколіннями.
7.	Ідентифікація –	упізнавання чого- або кого-небудь.
8.	Ієрархія –	поділ на вищі й нижчі посади, чини; суворий порядок підлеглості нижчих щодо посади або чину осіб вищим.
9.	ІН-групи –	це така група, де людина себе вважає «своєю» (сім'я, друзі, родичі).
10.	Інтенсивність мобільності –	це кількість індивідів, що змінюють соціальні позиції у вертикальному та горизонтальному напрямках за певний час.

№	Термін	Визначення
11.	Кастова система –	закрита система стратифікації, статус визначається народженням.
12.	Культурний капітал –	знання, навички та культурні компетенції, що цінуються в суспільстві.
13.	Мала соціальна група –	невелика за чисельністю сукупність людей, об'єднаних загальними потребами, цінностями, нормами, правилами поведінки та постійною взаємодією. В першу чергу до цієї групи належить сім'я. В малій групі індивід отримує моральну і психологічну підтримку.
14.	Маргіналізація –	процес виключення індивідів або груп із соціального життя.
15.	Рабство –	крайня форма соціальної нерівності, де одні є власністю інших.
16.	Референтні групи –	реальні або умовні спільноти, які людина, сприймає як взірць норм, цінностей, ідеалів, на які вона орієнтується.
17.	Соціальна взаємодія –	систематичні дії індивідів, спрямовані один на одного.
18.	Соціальна група –	відносно стійка, історично сформована сукупність людей, об'єднаних на основі загальних соціально значущих ознак.
19.	Соціальна диференціація –	розподіл суспільства на різні соціальні групи за різними ознаками.
20.	Соціальна інституція –	стала форма організації соціального життя (сім'я, освіта, держава).
21.	Соціальна ізоляція –	відсутність соціальних контактів та зв'язків.
22.	Соціальна роль –	очікувана поведінка, пов'язана з соціальною позицією.

№	Термін	Визначення
23.	Соціальна система –	центральне поняття соціологічної теорії систем. Сукупність соціальних явищ і процесів, що перебувають у відносинах і зв'язках між собою і створюють деякий цілісний соціальний об'єкт.
24.	Соціальні спільноти –	об'єднання людей, які виникають і формуються на основі культурно-історичної самотності (народи, нації), родинних зв'язків та схожості стадій життя. Це будова суспільства, система зв'язків між всіма його основними компонентами. Це соціально-класові спільноти, соціальні групи, що утворюють ті чи інші соціальні верстви, а також відносини між ними.
25.	Соціальна структура –	сукупність соціальних (клас, трудовий колектив, група, верства), соціально-демографічних (молодь, пенсіонери), професійно-кваліфікаційних, територіальних (тип поселення) й етнічних спільнот (нації, народності), пов'язаних між собою відносно сталими стосунками.
26.	Соціальна структура суспільства –	це ієрархічно упорядкована сукупність індивідів, соціальних груп, спільнот, організацій, інститутів, об'єднаних стійкими зв'язками і відносинами.
27.	Соціальні відносини –	це стосунки між групами людей, різноманітні зв'язки між соціальними суб'єктами в процесі їх життєдіяльності.
28.	Соціальні бар'єри –	перешкоди на шляху соціальної мобільності.
29.	Соціальні зв'язки –	це набір зв'язків соціальних верств, станів, класів та ін.

№	Термін	Визначення
30.	Соціальні норми –	правила поведінки, прийняті в суспільстві.
31.	Соціальні цінності –	загальноприйняті уявлення про бажане та важливе.
32.	Соціальний склад –	це набір елементів, що становлять соціальну структуру.
33.	Соціальний контроль –	це нагляд, здійснюваний цілим колективом (сім'єю, друзями, установами чи спеціальними інститутами) за соціальними діями окремих індивідів. Він допомагає зберігати і передавати нащадкам моральні закони, норми і правила поведінки, традиції і звичаї, які становлять зміст культури і без яких не можлива практика соціальних відносин, життєдіяльність суспільства.
34.	Сукупний індекс мобільності –	це показник, який враховує швидкість та інтенсивність мобільності.
35.	Швидкість мобільності –	це рух індивіда по соціоекономічній шкалі за певний проміжок часу.

ТЕМА 7: СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ

№	Термін	Визначення
1.	Дисфункція –	порушення нормального функціонування соціального інституту або системи, що веде до негативних наслідків для суспільства.
2.	Дисфункція соціального інституту –	ситуація, коли соціальний інститут перестає виконувати свої основні функції, стає неефективним або шкодить суспільству.
3.	Економічні інститути –	системи, що регулюють виробництво, розподіл, обмін та споживання матеріальних благ (банк, ринок, податкова система).
4.	Зразки поведінки –	типові способи дії в певних ситуаціях.
5.	Ідеологія –	система ідей, поглядів, цінностей, яка відображає інтереси певної соціальної групи або суспільства в цілому та впливає на соціальну поведінку.
6.	Інституалізація –	процес становлення та закріплення соціальних інститутів, норм, правил і ролей у суспільстві.
7.	Інститути культури –	соціальні структури, що забезпечують збереження, передачу та розвиток духовних цінностей (музеї, театри, освітні заклади).
8.	Інститути спорідненості –	інститути, що регулюють сімейні та родинні відносини (шлюб, батьківство, виховання дітей).

№	Термін	Визначення
9.	Інститути стратифікації –	системи, які визначають соціальну ієрархію в суспільстві, закріплюючи нерівність між групами (клас, стан, каста).
10.	Інтегративна функція –	функція об'єднання членів суспільства через спільні норми, цінності, традиції.
11.	Комунікативна функція –	функція забезпечення обміну інформацією між індивідами, групами та інститутами для підтримки взаємодії.
12.	Латентні функції –	функції, що виражаються у непередбачених результатах діяльності інститутів.
13.	Об'єкт соціальної практики –	способи життєдіяльності людей.
14.	Політичні інститути –	інститути, що регулюють політичне життя суспільства (держава, партії, уряд, парламент).
15.	Регулятивна функція –	функція контролю за поведінкою членів суспільства через норми, закони, санкції.
16.	Роль –	очікувана поведінка, пов'язана з певним статусом.
17.	Рольова структура –	система соціальних ролей усередині інституту.
18.	Символи –	умовні знаки, які мають спільне значення для членів суспільства (прапор, герб, мова, релігійні образи).
19.	Соціальна практика –	вид практики, в ході якої конкретно-історичний суб'єкт, використовуючи громадські інститути, організації та установи, впливаючи на систему суспільних відносин, змінює суспільство і розвивається сам.
20.	Соціальна дезорганізація –	процес, до якого призводить збільшення дисфункцій у діяльності соціальних інститутів.

№	Термін	Визначення
21.	Соціальний інститут –	організована система зв'язків та соціальних норм, яка об'єднує важливі суспільні цінності та процедури, які задовольняють основні потреби суспільства.
22.	Соціальний контроль –	механізми, за допомогою яких суспільство регулює поведінку своїх членів.
23.	Соціальні установки та зразки поведінки –	загальна орієнтація людини на будь-який соціальний об'єкт.
24.	Суспільні відносини –	відносини між людьми, що формуються в процесі їхньої спільної діяльності.
25.	Суспільство –	організована сукупність людей, об'єднаних спільними інтересами та діяльністю.
26.	Трансляюча функція –	передача соціального досвіду, норм і цінностей від покоління до покоління.
27.	Функція закріплення і відтворення суспільних відносин (стабілізуюча) –	система правил і норм поведінки, відповідний соціальний контроль. Забезпечує стабільність суспільства через підтримку і повторення існуючих норм та відносин.
28.	Функції соціальних інститутів –	ролі, які інститути виконують у суспільстві.
28.	Функція соціалізації –	формування особистості шляхом засвоєння нею соціальних норм, ролей і цінностей.
29.	Явні функції –	функції, що формуються і декларуються в нормативних актах, статутах.

Тема 8: ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

№	Термін	Визначення
1.	Аномія –	стан суспільства або індивіда, що характеризується відсутністю чітких норм і цінностей, що може призводити до дезорієнтації молоді.
2.	Безробіття серед молоді –	соціально-економічне явище, що характеризується відсутністю постійного місця праці у молодих людей працездатного віку.
3.	Булінг –	цькування, агресивна поведінка серед молоді.
4.	Волонтерство –	добровільна участь молоді у суспільно корисній діяльності.
5.	Гендерна нерівність –	нерівні можливості та ставлення до молодих людей різної статі.
6.	Громадянська активність –	участь молоді у громадському та політичному житті.
7.	Девіантна поведінка –	поведінка молоді, яка відхиляється від загальноприйнятих соціальних норм.
8.	Дискримінація –	обмеження прав та можливостей молоді за певними ознаками (вік, стать, соціальне походження тощо).
9.	Емансипація –	процес звільнення молоді від залежності та набуття самостійності.
10.	Зайнятість молоді –	рівень працевлаштування серед молоді та умови їхньої праці.

№	Термін	Визначення
11.	Ідентичність –	усвідомлення молоддю своєї приналежності до певної соціальної групи та власної унікальності.
12.	Індивідуалізм –	соціальна установка, що передбачає пріоритет особистих інтересів, цілей і цінностей людини над колективними.
13.	Інклюзія –	забезпечення рівної участі всіх молодих людей, незалежно від їхніх особливостей, у суспільному житті.
14.	Інституціоналізація –	процес закріплення певних практик та норм у діяльності соціальних інститутів, що впливають на молодь (освіта, сім'я, держава).
15.	Кібербулінг –	цькування за допомогою цифрових технологій.
16.	Маргіналізація –	процес виключення молоді з активного соціального, економічного та політичного життя.
17.	Молодіжна політика –	система заходів, спрямованих на підтримку та розвиток молоді.
18.	Молодіжна свідомість –	система поглядів, уявлень, переконань і цінностей, притаманна молодому поколінню на певному історичному етапі.
19.	Молодь –	соціально-демографічна група, яка перебуває у стадії переходу від дитинства до дорослості, засвоєння соціальних норм, професійної самореалізації та формування власного соціального статусу.
20.	Недоступність кредитування для молоді –	економічна проблема, пов'язана з обмеженим доступом молодих людей до фінансових ресурсів через жорсткі умови банківських установ.

№	Термін	Визначення
21.	Освітня міграція –	переміщення молоді з метою здобуття освіти в іншому місті, регіоні чи країні.
22.	Освітні можливості –	доступність та якість освіти для молоді.
23.	Політична нестабільність –	стан невизначеності та соціальної напруженості в країні, що впливає на життєві орієнтації та можливості молоді.
24.	Професійна орієнтація –	допомога молоді у виборі майбутньої професії.
25.	Психологічне благополуччя –	емоційний та психічний стан молоді.
26.	Резильєнтність –	здатність молоді долати труднощі та адаптуватися до несприятливих умов.
27.	Ресоціалізація –	процес перенавчання та засвоєння нових соціальних норм і цінностей молоддю, яка зазнала девіантної поведінки.
28.	Самореалізація –	процес розкриття та реалізації молодою людиною своїх особистісних, професійних та творчих можливостей.
29.	Соціалізація –	процес засвоєння молоддю соціальних норм, цінностей, знань і навичок, необхідних для повноцінної участі в суспільстві.
30.	Соціальна адаптація –	процес пристосування молоді до нових соціальних умов.
31.	Соціальна інтеграція –	процес включення молоді до соціальних груп та суспільства в цілому.
32.	Соціальна мобільність –	переміщення молоді між різними соціальними шарами.
33.	Соціальна підтримка –	допомога та ресурси, які молодь отримує від свого соціального оточення та суспільства.

№	Термін	Визначення
34.	Соціальне підприємництво –	підприємницька діяльність молоді, спрямована на вирішення соціальних проблем.
35.	Соціальний капітал –	мережа соціальних зв'язків та довіра, які можуть сприяти успіху молоді.
36.	Стереотип –	усталене, спрощене уявлення про певні групи молоді.
37.	Стратифікація –	соціальна нерівність, що проявляється у розподілі молоді за різними соціально-економічними ознаками.
38.	Сучасна українська молодь –	молодіжна когорта в Україні, що живе в умовах соціальних, економічних, політичних та культурних трансформацій початку ХХІ століття.
39.	Тимчасова зайнятість –	форма працевлаштування, яка передбачає виконання робіт на певний термін або сезон без гарантованого довготривалого працевлаштування.
40.	Трудова міграція –	виїзд молодих людей за кордон чи в інші регіони з метою тимчасового або постійного працевлаштування.
41.	Ціннісні орієнтації української молоді –	система пріоритетів, поглядів та життєвих установок, характерна для молодого покоління України.

ТЕМА 9: МОЛОДЬ У СОЦІАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ СУСПІЛЬСТВА, ЇЇ МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ

№	Термін	Визначення
1.	Демографічна складова суспільства –	частина соціальної структури, що визна- чається кількістю, статеві-віковим складом, народжуваністю, смертністю, міграцією населення.
2.	Агенти соціалізації –	інститути та групи, що впливають на фор- мування особистості (сім'я, школа, ЗМІ, референтні групи тощо).
3.	Адаптація соціальна –	процес пристосування індивіда до нових соціальних умов, норм і цінностей.
4.	Аномія –	стан суспільства, який характеризується відсутністю чітких соціальних норм і цін- ностей, що може призводити до дезорієн- тації особистості.
5.	Девіантна поведінка –	поведінка, що відхиляється від загально- прийнятих у суспільстві норм і правил.
6.	Его- ідентичність –	відчуття індивідом власної цілісності, унікальності та безперервності свого «Я» в часі та просторі.
7.	Ідентичність –	усвідомлення людиною своєї приналеж- ності до певної соціальної групи, спіль- ноти або культури.
8.	Інкультурація –	процес засвоєння індивідом культури свого суспільства з дитинства.

№	Термін	Визначення
9.	Інституціоналізація –	процес закріплення певних соціальних практик, норм і ролей у вигляді соціальних інститутів.
10.	Конформність –	зміна індивідом своєї поведінки під впливом реального або уявного тиску групи.
11.	Маргінальність –	проміжне, невизначене становище індивіда між різними соціальними групами або культурами.
12.	Мобільність соціальна –	переміщення індивідів або соціальних груп у соціальній структурі суспільства.
13.	Молодіжна мобільність –	здатність молоді змінювати своє соціальне становище, місце проживання, освіту чи роботу.
14.	Молодь –	соціально-демографічна група, яка перебуває на етапі переходу від дитинства до дорослості, формування соціальних ролей і цінностей.
15.	Норми соціальні –	загальноприйняті правила та стандарти поведінки в суспільстві.
16.	Особистість –	соціально і біологічно зумовлена унікальна сукупність якостей індивіда, що формується в процесі соціалізації.
17.	Первинна соціалізація –	початковий етап соціалізації, що відбувається в ранньому дитинстві під впливом найближчого оточення (сім'я).
18.	Ресоціалізація –	процес засвоєння нових норм, цінностей і моделей поведінки замість застарілих або девіантних.
19.	Референтна група –	соціальна група, яку індивід використовує як стандарт для оцінки власної поведінки та формування своїх цінностей і переконань.

№	Термін	Визначення
20.	Роль соціальна –	очікувана модель поведінки, пов'язана з певним соціальним статусом.
21.	Самооцінка –	уявлення індивіда про власну цінність, важливість і здібності.
22.	Санкції соціальні –	засоби соціального контролю, що використовуються для заохочення конформної поведінки та покарання за девіантну.
23.	Секундарна соціалізація –	подальший етап соціалізації, що відбувається протягом усього життя під впливом різних соціальних інститутів (школа, робота, друзі).
24.	Соціалізація –	процес засвоєння індивідом соціальних норм, цінностей, знань, умінь і моделей поведінки, необхідних для повноцінного функціонування в суспільстві.
25.	Соціальна взаємодія –	систематичні дії, які індивіди здійснюють один щодо одного, впливаючи на поведінку та стан інших.
26.	Суспільство –	організована сукупність людей, пов'язана спільною територією, культурою, нормами та системою соціальних відносин.
27.	Соціальна група –	сукупність людей, об'єднаних спільними ознаками, інтересами або діяльністю.
28.	Соціальна ідентифікація –	процес ототожнення себе з певною соціальною групою.
29.	Соціальна спільнота –	об'єднання людей, що виникає на основі спільних інтересів, умов життя, історичного досвіду чи соціальних зв'язків.
30.	Соціальна структура –	система взаємопов'язаних соціальних груп, верств, класів, які утворюють суспільство.

№	Термін	Визначення
31.	Соціальні інститути –	сталі форми організації спільної діяльності людей для задоволення базових потреб (сім'я, держава, освіта, релігія).
32.	Соціально-демографічна структура –	поділ населення за статтю, віком, сімейним станом, народжуваністю та смертністю.
33.	Соціально-етнічна структура –	поділ суспільства за національною та етнічною ознаками.
34.	Соціально-класова структура –	поділ населення на соціальні класи за рівнем доходів, власності, престижу та влади.
35.	Соціально-професійна структура –	поділ суспільства за видами трудової діяльності та професійною приналежністю.
36.	Соціально-територіальна структура –	поділ населення за місцем проживання (місто, село, регіон).
37.	Стереотип соціальний –	спрощене, узагальнене уявлення про соціальну групу або окремих її представників.
38.	Цінності соціальні –	загальновизнані в суспільстві уявлення про бажане та важливе, що є орієнтирами для поведінки індивідів і соціальних груп.
39.	Фріланс –	форма трудової діяльності, коли людина працює самостійно, на себе, без постійного роботодавця, виконуючи тимчасові замовлення.

Тема 10: СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ МОЛОДІ. СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

№	Термін	Визначення
1.	Вертикальна мобільність –	переміщення людини або групи по соціальній ієрархії вгору чи вниз (наприклад, кар'єрне зростання або втрата статусу).
2.	Внутрішньо-генераційна мобільність –	означає, що один і той самий індивід, без порівняння зі своїми батьками, протягом усього свого життя декілька разів змінює свої соціальні позиції. Інколи цей вид мобільності можуть називати соціальною кар'єрою, це коротко-строковий процес, наприклад, переміщення зі сфери фізичної праці до сфери праці розумової.
3.	Вторинна професіоналізація –	поглиблення професійних знань, набуття майстерності та досвіду.
4.	Горизонтальна мобільність –	це перехід індивіда з однієї соціальної страти до іншої, що розташована на тому ж самому рівні. Наприклад, це переміщення з батьківської родини до власної, або зміна громадянства.
5.	Групова мобільність –	одночасне переміщення великої кількості людей у соціальній структурі (наприклад, звільнення великого колективу).
6.	Економічні маргінали –	люди, які перебувають на межі бідності та економічного добробуту.
7.	Етномаргінали –	люди, які перебувають на межі двох етнічних груп.

№	Термін	Визначення
8.	Індивідуальна мобільність –	зміна соціального становища, яка стосується окремої людини.
9.	Індивідуальна мотивація –	внутрішні спонукання людини до певної діяльності, які визначають її поведінку.
10.	Конформістська стратегія –	пристосування до існуючих умов і пасивне прийняття загальноприйнятих норм у виборі професійного шляху.
11.	Криза професійного вибору –	психологічні труднощі під час прийняття рішення про майбутню професію.
12.	Криза учбово-професійної орієнтації –	стан невизначеності та труднощів у виборі подальшого навчального та професійного шляху.
13.	Кримінальні маргінали –	люди, які перебувають на межі кримінального світу та законослухняного суспільства.
14.	Маргіальність –	це феномен знаходження індивіда або соціальної групи на межі двох спільнот, мов між двома культурами, що пов'язано із соціальними переміщеннями; проміжний соціальний стан людини, яка не належить повністю до жодної соціальної групи.
15.	Міжгенераційна мобільність –	означає, що діти досягають більш високих соціальних позицій в суспільстві, або опиняються на нижчому соціальному ступені, ніж їх батьки. Це довгостроковий процес та, як правило, він є характерним для міжкласової мобільності.
16.	Мотивація –	система внутрішніх і зовнішніх чинників, що спонукають людину до певних дій.
17.	Первинна професіоналізація –	початковий етап входження в професію, набуття базових навичок та знань.
18.	Професійна адаптація –	пристосування людини до умов нової професії та робочого колективу.

№	Термін	Визначення
19.	Професійна освіта –	процес здобуття теоретичних знань і практичних навичок для здійснення професійної діяльності.
20.	Професійна стратегія –	свідомо сформована людиною програма кар'єрного розвитку.
21.	Професійне самовизначення –	вибір людиною професії та шляху її реалізації відповідно до власних цінностей, здібностей та умов.
22.	Професійне становлення особистості –	процес набуття професійних знань, навичок і досвіду, що забезпечують реалізацію у певній діяльності.
23.	Професійний ріст –	послідовне просування людини в межах обраної професійної сфери.
24.	Професія –	це стійкий та відносно широкий вид трудової діяльності, який є джерелом доходу і передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду й трудових навичок, і визначається розподілом праці, а також її функціональним змістом.
25.	Соціальна мобільність –	це зміна індивідом чи групою індивідів своєї позиції в соціальному просторі.
26.	Соціальне самовизначення –	вибір людиною свого місця в соціальній структурі, ролі та ціннісних орієнтацій.
27.	Соціомаргінали –	люди, які перебувають на межі різних соціальних груп і відчують соціальну ізоляцію
28.	Стратегії економічної поведінки молоді –	типи дій і підходів молодих людей до трудової діяльності та їхньої ролі в економічному житті.
29.	Стратегія прагматичної поведінки –	активне пристосування до умов працевлаштування та побудова кар'єри на основі особистої вигоди.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

Тема 1. Соціологія як наука: об'єкт, предмет та функції

1. У чому полягає специфіка соціології як науки порівняно з іншими суспільними дисциплінами та як визначається її об'єкт?

2. Як різні соціологи (П. Сорокін, Н. Смелзер, В. Ядов, Г. Осипов, А. Кравченко) трактують предмет соціології і що об'єднує ці підходи?

3. Що розуміється під соціальною реальністю та чому вона є об'єктом соціологічного пізнання?

4. У чому полягає відмінність між предметом і об'єктом соціології та чому це розрізнення є принциповим?

5. Як співвідносяться мікросоціологія і макросоціологія в аналізі соціальних процесів?

6. Які типи соціальних явищ і процесів вивчає макросоціологія, а які – мікросоціологія?

7. Як у класичній соціології (Зиммель, Дюркгейм) пояснюється зв'язок між індивідуальною взаємодією та надособистісними соціальними структурами?

8. Яке значення мають статистичні методи для макросоціологічного аналізу соціальної реальності?

9. У чому полягає зміст основних функцій соціології та як вони реалізуються в науковій і практичній діяльності?

10. Як соціологія взаємодіє з іншими суспільними науками та яке місце вона посідає в системі соціально-гуманітарного знання?

Тема 2. Суспільство: сутність, типи, тенденції розвитку

1. Як у соціології визначається поняття «суспільство» і чому воно вважається високоабстрактною категорією?
2. Які сутнісні ознаки відрізняють суспільство від простої сукупності людей?
3. Які критерії суспільства виокремлював Едвард-Алберт Шпілз і чому вони важливі для соціологічного аналізу?
4. Чому суспільство розглядають як соціальну систему та з яких основних елементів вона складається?
5. Як змінювалося розуміння суспільства в соціологічній думці від античності до XX століття?
6. Які основні теорії походження суспільства існують у соціології та в чому полягають їхні відмінності?
7. За якими критеріями здійснюється типологізація суспільств і чому не існує єдиної класифікації?
8. Чим відрізняються традиційне, індустріальне та постіндустріальне суспільства?
9. Які ключові характеристики притаманні сучасному постіндустріальному (інформаційному) суспільству?
10. У чому полягає сутність модернізації суспільства та які її основні типи і наслідки для країн перехідного типу?

Тема 3. Родина як соціальний інститут і мала соціальна група

1. У чому полягає подвійна природа сім'ї як соціального інституту і як малої соціальної групи?
2. Які основні ознаки дозволяють відрізнити сім'ю від інших малих соціальних груп?
3. Як об'єкт і предмет соціології сім'ї відображають специфіку шлюбно-сімейних відносин?
4. Які історичні форми шлюбу і сім'ї виділяє соціологія та які чинники зумовлювали їх еволюцію?

5. Чим відрізняються нуклеарна і розширена сім'я та яка з них домінує в сучасному суспільстві?

6. Які типи владних структур у сім'ї існують і як вони впливають на внутрішньосімейні відносини?

7. Які основні функції виконує сучасна сім'я і чому їх сукупність є важливою для суспільства?

8. Як соціальні, економічні та культурні чинники впливають на взаємовідносини членів сім'ї?

9. У чому полягає феномен співжиття (конкубінату) та як соціологи оцінюють його роль у сучасному суспільстві?

10. Які етапи життєвого циклу сім'ї виділяють соціологи і як вони пов'язані зі змінами функцій сім'ї?

Тема 4. Шлюб. Види шлюбу та різновиди шлюбних відносин

1. Яке значення поняття «шлюб» (*matrimonium*) у римському праві та як поєднувалося «божественне» і «людське» право?

2. Чим відрізнявся правильний (*matrimonium justum*) шлюб від неправильного в римському праві?

3. Які історичні види правильного римського шлюбу існували та в чому полягала їх відмінність?

4. Що таке шлюб з чоловічою владою (*cum manu mariti*) і які права мав чоловік у цьому шлюбі?

5. Яким чином укладався шлюб без чоловічої влади (*sine manu mariti*) і які права зберігала дружина?

6. Що таке конкубінат (*concubinatus*) і чим він відрізнявся від законного шлюбу?

7. Які були умови дійсного шлюбу в римському праві, зокрема щодо *jus conubii*, *affectio maritalis* та статевої зрілості?

8. Які перешкоди для укладення шлюбу передбачали римські закони і яку мету вони переслідували?

9. Які способи укладення шлюбу існували в римському праві (*coemptio*, *confarreatio*, *usus*) і чим вони відрізнялися?

10. Які юридичні підстави та умови розлучення існували для шлюбів *cum manu* та *sine manu* у різні періоди Римської держави?

Тема 5. Вплив родини на процес соціалізації особистості

1. Яку роль відіграє сім'я у первинній соціалізації дитини?

2. Як сім'я формує у дитини почуття гідності та власної значущості?

3. Які моральні та соціальні навички дитина засвоює завдяки сімейним взаємовідносинам?

4. Чому важливо вчити дитину проявляти турботу та розуміння до членів родини?

5. Як сім'я готує дитину до самостійного життя та майбутньої сім'ї?

6. Які соціальні впливи, крім сім'ї, формують особистість, і який їхній відсоток у житті людини?

7. Які особливості сім'ї сприяють засвоєнню соціальних норм і цінностей дитиною?

8. Яку роль відіграє емоційний характер сімейних зв'язків у процесі соціалізації?

9. Як соціально-демографічна структура сім'ї та матеріально-побутові умови впливають на виховання дитини?

10. Які фактори можуть ускладнювати виконання сім'єю виховної функції та формування соціальних цінностей у дітей?

Тема 6. Розлучення, його чинники, причини та наслідки. Геронтологічне припинення існування родини

1. Які соціальні та економічні чинники найчастіше призводять до розлучення?
2. Як психологічні особливості подружжя впливають на ймовірність розлучення?
3. Які соціально-біологічні причини можуть стати підставою для розривання шлюбу?
4. Які позитивні та негативні тенденції розвитку сучасної сім'ї впливають на її стабільність?
5. Чому молоді сім'ї найбільш уразливі в перші роки подружнього життя?
6. Які обставини можуть утримувати подружжя разом попри наявність конфліктів?
7. Яким чином зменшення тривалості шлюбу та збільшення кількості розлучень впливає на соціальну структуру суспільства?
8. Що таке геронтологічне припинення існування родини і в яких випадках воно відбувається?
9. Як економічна незалежність жінок змінює баланс сил у сім'ї та впливає на ймовірність розлучення?
10. Які соціальні наслідки для дітей та інших членів родини можуть виникнути в результаті розлучення?

Тема 7. Соціальна структура та соціальна стратифікація суспільства

1. Що таке соціальна структура суспільства і які її основні елементи?
2. Які соціальні інститути формують системно-організаційний аспект соціальної структури?
3. Як соціальний статус визначає місце особистості у суспільстві?

4. Чим відрізняються мала і велика соціальні групи? Наведіть приклади.
5. Які фактори визначають структурну організацію суспільства?
6. Що таке соціальна мобільність і які її основні форми?
7. У чому полягає соціальна стратифікація і які її головні критерії?
8. Які історичні типи стратифікованого суспільства виділяє Е. Гідденс?
9. Чим відрізняється класова стратифікація від кастової або станового поділу суспільства?
10. Які соціальні функції виконує середній клас у сучасному західному суспільстві?

Тема 8. Соціальні інститути суспільства

1. Що таке соціальний інститут і які його основні ознаки?
2. Які основні функції виконують соціальні інститути у суспільстві?
3. Чим відрізняються формальні та неформальні соціальні інститути? Наведіть приклади.
4. Які основні типи соціальних інститутів виділяють у соціології за сферою потреб і інтересів?
5. Що таке інституалізація і які її основні етапи в розвитку соціальних інститутів?
6. Які елементи формують соціальний інститут і забезпечують його стабільність?
7. У чому полягають явні та латентні функції соціальних інститутів? Наведіть приклади.
8. Які фактори можуть призвести до дисфункції соціального інституту і як вони проявляються?
9. Як соціальні інститути впливають на інтеграцію та згуртованість суспільства?

10. Наведіть приклади сучасних соціальних інститутів України, що виникають або змінюються в процесі соціальної трансформації.

Тема 9. Соціологія молоді як галузь сучасної соціології

1. Які фактори впливали на розвиток вітчизняної соціології молоді у 20–30-ті роки ХХ століття?

2. Чому соціологія молоді не набула статусу самостійної галузі в першій половині ХХ століття?

3. Як соціальні характеристики молоді у 30-ті роки визначалися політичними ідеалами партії?

4. Коли та за яких обставин соціологія молоді почала формуватися як самостійна галузь?

5. Яку роль відіграв створений у 1964 році соціологічний сектор при ЦК ВЛКСМ у розвитку соціології молоді?

6. Як «молодіжна революція» на Заході 60-х років вплинула на розвиток соціології молоді в СРСР?

7. Які нові напрями досліджень молоді з'явилися в СРСР у 70–80-ті роки?

8. Які теми стали доступними для соціологічних досліджень молоді наприкінці 80-х років, що раніше були заборонені?

9. Які основні проблеми сучасної соціології молоді в Україні вивчаються на початку ХХІ століття?

10. Які міждисциплінарні підходи використовуються у сучасних дослідженнях молоді в Україні та чому вони важливі?

Тема 10. Молодь у соціальній структурі суспільства, її місце та значення

1. Які соціальні функції виконує молодь у сучасному суспільстві?

2. Як змінювалась роль молоді в соціальній структурі суспільства в Україні з 20-х по 80-ті роки ХХ століття?

3. Які фактори впливають на соціальне становище молоді в сучасному суспільстві?

4. Як процес соціалізації визначає місце молоді у суспільстві?

5. Яке значення молодіжних субкультур у формуванні соціальної структури молоді?

6. Які особливості взаємодії молоді з державними та громадськими інститутами впливають на її роль у суспільстві?

7. Які наслідки для суспільства має активна участь молоді у соціально-політичному житті?

8. Як економічні проблеми молоді впливають на її соціальне становище та перспективи у суспільстві?

9. Які чинники визначають соціальні орієнтації і життєві цінності молоді?

10. Чому дослідження молоді як суб'єкта соціальної діяльності важливе для сучасної соціології?

Тема 11. Соціалізація молоді.

Соціальна мобільність у молодіжному середовищі.

Соціально-професійна орієнтація молоді

1. Що таке соціалізація молоді і які її основні етапи?

2. Які фактори впливають на соціальну мобільність молоді в сучасному суспільстві?

3. Як змінювалась соціальна мобільність молоді в Україні у 20–80-х роках XX століття?

4. Які механізми взаємодії молоді з соціальними інститутами сприяють її професійному самовизначенню?

5. Яке значення сім'ї, освіти та колективу у процесі соціалізації молоді?

6. Як молодіжні субкультури та неформальні об'єднання впливають на соціальну мобільність та професійні орієнтації?

7. Які основні соціально-професійні орієнтації молоді виділяють сучасні соціологи?

8. Як соціально-економічні умови суспільства впливають на професійне самовизначення молоді?

9. Які зв'язки між рівнем освіти, соціальною активністю та можливістю вертикальної мобільності молоді?

10. Чому дослідження соціальної мобільності та соціально-професійної орієнтації молоді є важливим для соціології молоді?

Тема 12. Проблеми української молоді та шляхи їх вирішення

1. Які основні соціальні проблеми сучасної української молоді виділяють дослідники?

2. Як глобалізаційні та інтеграційні процеси впливають на становлення молоді в Україні?

3. Які проблеми безробіття та зайнятості характерні для молодіжного середовища України?

4. Як інтернет-залежність та алкоголь впливають на соціальний розвиток молоді?

5. Які труднощі у міжособистісному спілкуванні відчувують українські молоді люди?

6. Які життєві пріоритети та цінності сучасної молоді в Україні (освіта, самореалізація, сім'я)?

7. Як молодіжна політика держави спрямована на вирішення проблем молоді?

8. Які програми та стратегії передбачені для національно-патріотичного виховання молоді?

9. Які інструменти державної молодіжної політики стимулюють активність та мобільність молоді?

10. Як сучасна молодь оцінює власну роль у соціальних змінах та в реалізації державної молодіжної політики?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Степико В. П., Хоменко Н. В., Черній Л. В. Соціологія сім'ї : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во УДУ ім. М. Драгоманова, 2023. 197 с.
2. Чепмен Г., Ворен Ш. Збудуй міцну сім'ю. Покрокова інструкція. Київ : Форс Україна, 2020. 256 с.
3. Стрельник О. Турбота як робота: материнство у фокусі соціології : монографія. Київ : Критика, 2017. 288 с.
4. Слюсар Л. Батьківство у системі відносин інституту сім'ї: сучасні трансформації, їх причини та наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 2 (27). С. 26–38.
5. Аксьонова С. Підліткове материнство: демографічний аспект проблеми : монографія. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2016. 184 с. URL: https://www.idss.org.ua/monografii/2016_Aksyonova.pdf.
6. Аксьонова С. Вік материнства у контексті цінності часу. *Демографія та соціальна економіка*. 2021. № 2 (44). С. 56–73. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2021.02.056>.
7. Вакуленко С., Сокурянська Л. Повсякденність сучасної сім'ї: практики та ризики в умовах суспільства, що змінюється (кейс Харкова). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2020. № 45. С. 58–68. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2020-45-06>.
8. Українське суспільство в умовах війни-2022 : кол. монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ;

за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2022. 410 с.

9. Гуменюк Л. Соціальна конфліктологія : підручник. Львів : ЛДУВС, 2015. 564 с.

10. Ігнатенко І. Шлюбно-сімейні стосунки у традиційній культурі українців. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. 240 с.

11. Федотова Т. В. Соціальна психологія : метод. реком. до самостійної роботи студентів підготовки бакалавра, спец. 053 «Психологія», освітньої програми «Психологія», «Практична психологія». Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Л. Українки, 2018. 24 с.

12. Курило І. Емансипаційні цінності та дітородна поведінка в контексті демографічної модернізації (на матеріалах останньої хвилі Світового дослідження цінностей (2017–2020). *Демографія та соціальна економіка*. 2021. № 2 (44). С. 37–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2021.02.037>.

13. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.

14. Соціологія сім'ї та особистості : метод. реком. для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, що навчаються за спец. 054 «Соціологія» / авт.-упоряд. І. С. Нечитайло ; ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Харків, 2021. 70 с.

15. Ткачук Н. С. Вплив сім'ї та соціалізація дитини молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми соціальної роботи: виклики сучасності* : матеріали міжвузівської (заочної) наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 15 трав. 2020 р.). Хмельницький, 2020. С. 81–86.

16. Рахманов О. А. Соціалізація та ідентифікація особистості у суспільстві : навч.-метод. комплекс. Київ : КНЕУ, 2017. 27 с.

17. Шиліна А. А. Особливості прояву девіантної поведінки в бойовій обстановці. *Особистість, суспільство, війна* :

тези доп. учасників міжнар. психол. форуму (м. Харків, 15 квіт. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 128–131.

18. Шинкаренко І. Сім'я в умовах війни: психологічні, психосоціальні та психопатологічні проблеми. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. № 2. С. 550–557. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-550-557.

19. Бонзик Д. М. Девіантна поведінка підлітків в умовах воєнного стану. *Особистість, суспільство, війна* : тези доп. учасників міжнар. психол. форуму (м. Харків, 7 квіт. 2023 р.). Харків, 2023. С. 38–40.

20. Нечітайло І. С., Милославська О. В. Психологічний дистрес населення під час війни. *Особистість, суспільство, війна* : тези доп. учасників міжнар. психол. форуму (м. Харків, 15 квіт. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 85–87.

21. Александров Ю. В. Особистість в умовах війни. *Особистість, суспільство, війна* : тези доп. учасників міжнар. психол. форуму (м. Харків, Україна, 15 квіт. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 8–10.

22. Лесік І. М. Соціологія : курс лекцій. Миколаїв : МНАУ, 2017. 208 с.

23. Неприцька Т. І. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. *Політична культура та ідеологія*. 2022. № 3. С. 93–97. DOI: 10.31558/2519-2949.2022.3.11.

24. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023, № 2 (52). С. 3–20. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>.

25. Соціологія і психологія : навч. посіб. / ред. Ю. Ф. Пачковський; 2-ге вид., стереотип. Київ : Каравела, 2018. 760 с.

Навчальне видання

МАТВІЄНКО Людмила Володимирівна

ГЛОСАРІЙ СОЦІОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Методичні вказівки
для студентів денної та заочної форм навчання

Комп'ютерна правка й коректура *О. Є. Вакула*
Комп'ютерне верстання *Ю. С. Семенченко*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 3,37. Вид. № 10. Зам. № 2403-21.
Видавець і виготівник Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
просп. Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54007
E-mail : publishing@nuos.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6402 від 19.09.2018 р.